

Yönetenlerin Denetim

— ahmet-ilhan · 08 Temmuz 2009

YÖNETENLERİN DENETİMİ

Yönetenlerin denetimi, tercih edilen yönetim biçimleriyle yakından ilgili olduğu gibi, doğu-batı ayrışımının doğurduğu kültürel farklılıklarla da ilgilidir. Bu konuda yazmak ve eleştiriye uğramamak zor olsa da, biraz cahil cesareti diyebileceğimiz görüşlerimizi dile getirmek istiyoruz.

Denetim, yönetim sisteminin bir parçası olarak görülmektedir. Öyle olunca da insan öncelikli bir yönetimde merkezde insan varken, sistem öncelikli bir yönetimde insan bir dişli parçası konumuna gelmektedir. İkinin ortasında yer alan bizim gibi toplumlarda her şey birbirine karışmakta, ya zaman zaman geçmişe özlem, ya da yabancı hayranlığı duyguları arasında kalmaktayız.

Bu yazıda daha ziyade kendi değerlerimiz açısından yönetenlerin denetimini konu edineceğiz. İnsan öncelikli bir sistem içinde bu denetimin nasıl yapıldığı konusunda kaynaklara göz atacağız. Doğacak eksiklik veya hataların daha ziyade bizim eksikliğimiz olduğunu ve düzeltmeye açık olduğunu da kaydedelim.

İslam'da her bir birey aynı zamanda yöneticidir. Yönettiklerinden sorumludur. Sorumluluğun ya da denetimin merkezi bireyin vicdanıdır. Ayrıntılı bir şekilde sorumluluklar, ödevler, görevler belirlenmiş, yükümlülükleri yerine getirmek, vicdanî bir denetime tabi tutulmuştur. Halk arasındaki, "Herkesin başına polis dikemeyiz, insanların kalbine Allah korkusu yerleşirse, kötülükler önlenir" sözü bu denetimi özetler. Kapılara kilit vurulmadığı, insanların mahkeme kapılarına yığılmadıkları eski günler özlemi de bu duyguyu anlatır. Aynı zamanda ahlâkî ve dinî yükümlülükleri hiçe sayan, vicdanî sorumluluklarını unutan bireyler konusunda eli kolu bağlı, kaderci, sorgulayamayan bir tutum sergilenir.

Devlet yönetimi ile ilgili konularda Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem ve dört halife döneminde belirlenmiş ve uygulanmış bazı ilkeler vardır. Bu ilkeler hem yönetim hem de denetimle ilgilidir. Biraz da bunlar üzerinde duralım. Bu yöntemlerden biri yöneticilerin seçiminde "bey'at" yöntemi uygulamasıdır. Peygamberimize ve dört halifeye bey'at edilmiştir. Bu bey'at tüm ülke vatandaşları tarafından yapılmış değildir. Belli bir grup bey'at etmiş, onların çoğunluğu temsil ettikleri, diğerlerinin itirazı söz konusu olmadığından, kabul edilmiştir. Peygamberimiz sallallahu aleyhi ve sellem: "Kim ki, boynunda bey'at olmaksızın ölürse, cahiliye ölümü ile ölmüş olur." (Müslim) hadisi sebebiyle sonradan da olsa tüm müslümanların bey'at ettikleri belirtilmektedir. Bu hadis seçim hakkını kullanmayı da zorunlu hale getirmektedir. Her ne kadar görevden alma ağır şartlara bağlanmış ve zorlaştırılmış olsa da, Fıkıhçılar seçim yapmaya yetkili olanların görevden almaya da yetkili olduğu görüşündedirler. Seçilenler belli bir süreyle kısıtlanmadıkları ve kriterlere uymaları halinde, ölünceye kadar görevde kaldıkları görülmektedir. Dört halife döneminden sonra "seçim" işlevinin ortadan kalkmasında hukukçuların da sorumluluğu olduğunu düşünüyorum. O dönemde ibadet ve muamelatla ilgili çok ayrıntılı ve sistematik bir çalışma yapılmasına rağmen, seçim için, Kur'an ve sünnetin belirlediği ilkeler doğrultusunda, zorunlu bir hukuk

sistemi oluşturulamamıştır.

Daha sonraki dönemlerde seçiciler olmadığı gibi, seçicilerin denetimi de olmamıştır. Hâlbuki yönetilenlerin yönetenleri denetleme hakları vardır ve olmalıdır. "Sizden iyiliğe çağıran, iyiliği emredip, kötülükten alıkoyan bir topluluk bulunsun." (Âl-i İmran 104) "Sizden kim bir kötülüğü görürse onu eliyle değiştirsin. Gücü yetmezse diliyle, yine gücü yetmezse kalbiyle buğzetsin. Bu ise imanın en zayıf halidir." (Müslim) "Allah bir takım özel kişilerin amelleri sebebiyle herkesi azaplandırmaz. Ne zaman ki onlar, aralarında kötülüğün işlendiğini görüp de ona tepki gösterip, değiştirmeye güç yetirdikleri halde tepki göstermezlerse, işte o zaman Allah özel kişilerin yaptığı işlerden dolayı genele de azap eder." (Ahmet b. Hanbel) "Cihadın en faziletlisi, zâlim bir hükümdarın yanında söylenen hak sözdür." (Ahmet b. Hanbel) Benzer âyet ve hadislerden hareketle yönetenlerin denetiminin zorunlu olduğu sonucu çıkmaktadır. Peygamberimiz ve dört halifenin uygulamalarından biri de meclistir. İster istişare ister denetim görevi olsun bir meclisin olması öngörülmüştür. Peygamberimizin ensâr ve muhacirden oluşan (nakip) meclisi ile istişare ettiğine dair çeşitli rivayetler kaynaklarda mevcuttur. "İş hususunda onlarla müşavere et. Azmedip karar verdin mi, artık Allah'a güvenip dayan." (Âl-i İmran 159) âyeti bu konuda yol göstermektedir. Elbette meclis yalnızca yöneticiyi tasdik meclisi olmayacaktır. Allah Rasulü sallallahu aleyhi ve sellem böyle bir tehlikeyi görerek şöyle buyurmaktadır: "Pek yakında bir takım yöneticiler olacaktır. Onların yaptıklarının bir bölümünü şeriata uygun olarak göreceksiniz, bir kısmını da uygun görmeyeceksiniz. Kim uygun görmediği (münker) şeyden hoşlanmaz ise, o kurtulur. Kim (münkere) tepki gösterip reddederse esenliğe kavuşur." (Müslim) Bu hadisten meclisin hem danışma, hem de denetim özelliği olduğunu açıkça anlayabilmekteyiz.

Meclisin kurumlaşmaması da problemlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha sonra meydana gelen iç çatışmaların çözümsüz kalması meclisin ve denetim eksikliğinin ne kadar önemli olduğuna işaret olarak görülebilir.

Diğer bir denetim mekanizması da yargıdır. Kaynaklar "Mezalim mahkemesi"nden bahsetmektedirler. Bu mahkemelerde yöneticilerin yargılandığı bilinmektedir. Denetimin normal mahkemelerde de sürdürüldüğü göz önüne alındığında, bir de böyle özel mahkemenin bulunması, yargı denetimine önem verildiğini gösterir.

Bütün denetim mekanizmalarına rağmen, insan öncelikli bir sistemde bazı yöneticiler âdil olmuş başarmışlar, bazıları da hem somut hem de soyut denetimi benimsemeyerek zâlim ve başarısız olmuşlardır.

Aslında iki yapıyı birleştirme fırsatı değerlendirilememiştir. Hem insanların helal-haram, adalet-zulüm konusunda bireysel eğitimlerinin yapılması, hem de somut bir denetim sistemi kurulabilirdi. Hem trafik konusunda çok iyi eğitim verdikten sonra, hem de ihlâlini denetleyen ve cezalandıran bir sistem kurulabileceği gibi. Hem vergi vermenin bilincini verip hem de vergi denetimini somut bir sisteme bağlamak gibi.

Sözün burasında, neden sağlam bir dinimiz ve ahlâkımız olduğu halde, yozlaşmanın böylesine fazla olduğu sorusunun cevabını bu tahlilin içine sokabiliriz. Bugün biz, ne birinci şıktaki gibi insanımızı eğitebiliyoruz, ne de ikinci şıktaki somut sistemleri kurabiliyoruz. Amerikalı bir mükellef ahlâklı olduğu için değil, sistemin denetiminin acımasızlığı sebebiyle vergi kaçırmıyor. Duyarsız bir Türk mükellefin ise

ne ahlâkî ne de sistematik bir endîşesi bulunmuyor. Rahatlıkla vergi kaçırıyor. İçinde bulunduğumuz toplumun açmazı da burada: Doğulu mu, batılı mıyız?